

Forfatter: Brandes, Georg

Titel: Holland

Citation: Brandes, Georg: "Holland", i Brandes, Georg: *Samlede Skrifter*, 1899-1910, s. 180.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-brandes17tom-shoot-workid55525/facsimile.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Samlede Skrifter

HOLLAND

JOZEF ISRAËLS

(1904)

Som vel bekendt er den nu mere end 30-aarige Maler Jozef Israëls den Mand, der i vore Dage har opretholdt Hollands Ry paa Malerkunstens Omraade, og der trods sin Alder i sit Fædreland staar uovertruffen. Daglig arbejder han med usvækket Iver i sit Atelier, hyppigst paa to Billeder ad Gangen. Og saa lidt som hans Arbejdskraft er hans Rejselyst svækket. Endnu i dette Foraar saa han begge de to store Pariserudstillinger grundigt igennem, og for ganske faa Aar siden foretog han den Rejse gennem Spanien, som han har beskrevet og forsynet med en Række indtagende Illustrationer af sin Skitsebog. *Spanien* er foruden paa Hollandsk udkommet i smuk Udstyrelse paa Tysk og Engelsk.

Den Paastand ligger nær, at det er Gengivelsen af Forfatterens Haandtegninger, som meddeler Bogen dens egentlige Værd. Men det forholder sig ikke saadan, skønt Israëls som Skribent selvfølgelig ikke staar i Højde med, hvad han er som bildende Kunstner. Den forunderlige Tiltrækning, Bogen udøver, beror paa Forfatterpersonlighedens dybe Elskværdighed. Israëls lever i den Bog, som han staar og gaar, ser og opfatter, føler og tænker, fordringsløs og klog, med sit stille Lune og sin lette Selvironi, varmt begejstret og dog jævn, lidenskabelig alene som Skønhedselsker og som Fædrelandselsker, dette sidste vil sige

som Elsker af Fædrelandets Skønhed og dets Kunst. Et Barns Hjerter har den gamle Skønhedstilbeder, en ung Mands Kærlighed til Livet og en Oldings rolige, fredelige Overbærenhed. Ingen, der er traadt Israëls menneskeligt nær, kan undlade at fornemme ham selv i hvert nok saa lille Afsnit; men Bogen er saa personlig, at den rimeligvis vil gøre samme Indtryk ogsaa paa dem, der aldrig har set ham.

Der er en stille Livsglæde i Indledningen, som skildrer Malerens hollandske Hjem en tidlig Aprilmorgen med Udsigten derfra og Udsmykningen derinde, en Livsglæde, som overvinder den Vemod, der faar Udtryk, idet Forfatteren mindes den Af-døde, der stod ham nærmest, og hvem han vier denne sin eneste Bog. Rejselysten indfinder sig, og Planen til en Rejse gennem Spanien lægges i Forening med Forfatterens Søn, der er en dygtig Maler, og den ansætte hollandske Digter Erens. De forsynes sig med Bøger om Spanien til Rejselæsning og tager sammen afsted.

Israëls ser, trods Bøgerne, lidet af Spanien med historiske Erindringer som Baggrund. Hans Kundskab til Fortidens Kastilianere gaar ikke ud over, hvad Enhver, der har lidt historisk Læsning, véd. Hvad han straks opfatter selvstændigt og skarpt, det er, hvad Malerøjet er modtageligt for, det stærke Sollys, Bjergenes Linjespil, Farvernes Sæmmenspil i de forfaldne Byers maleriske Gader, de svære Okser med deres Driver, de unge Kvinders Skikkelser med de store sorte Øjne og det glansfulde Haar, dejligt flettet og bundet, hvori der stikker en Rose. Han fortaber sig i et fint tegnet Kvindehoved, der, omringet af mørke Lokker, skuer ud af et Bundt Pjalter og Lapper, dvæler overhovedet mest ved den Skjønhed, der aabenbarer sig hos Smaakaarsfolk i Armod og Ringhed.

Betegnende for Israëls er det nu først, at skønt han er rejst ud for at søge og se det ham Nye, det for Spanien Særegne, har han sin Hovedglæde af det Almenmenneskelige, som møder ham paa spansk Grund. Han forbauses selv derover i Toledo.

Han gaar om i Byens krumme Gader mellem Huse fra Maurertiden, saa tilfældigt, at man skulde tro dem ubeboede. Vinduerne naaer næsten ned til Jorden og er forsynede med et fremspringende Gitterværk. Bag et saadant hører han et lille Barn skrig og en Kvindestemme nyanne for at herolige det. Saa

ser han, omringet af Gitterværket som af en Ramme, der former Billedet til et Knæstykke, hvis varme, mørke Baggrund Værelsets Dybde udgør, en ung Kone med smukt glattet sort Haar, hvori den uundgaaelige højrode Rose pranger. Hun har en simpel graa Kjole paa, bærer et gult, blomstrat Tørklæde korslagt over Brystet og trøster syngende det grædende Barn paa hendes Arm, medens hun slaar Takt til Sangen med en stor Vifte imod Jerngitteret. Det roligt tonende Lys, der omgiver hende, har noget rørende ved sig. Saa hører Israëls svære Skridt i Gaden, en Mand, der synes Købmand, bærer en stor Kurv dækket med Gedeskind; en stivskygget spansk Hat beskytter hans Ansigt; hans Benklæder er snørte fast med Seglgarn. Da han nærmer sig Vinduet, begynder han at synge. Moderen holder Barnet op mod Gitteret, saa Faderen kan naa det med sine Læber under det lange Overskæg. Han gaar ind i Huset, hvor Hustruen anretter det simple Maaltid til ham, medens han lykkelig løfter sit Barn i Vejret.

Og Israëls studser ved, at det er Sligt, han faar at se i Toledo, et Skuespil, han ligesaa godt kunde iagttage i Haag. Her haabede han at møde sorte Riddere med Toledoklinger og gamle Jøder med høje, spidspullede Huer eller Optog af hvide Munke med Fakler. Men Sagen er, at det, som uvilkaarligt griber ham, det er ikke det Spanien, som fængsler f. Eks. en Théophile Gautier, ikke det rent ydre, som denne har skildret i sin *Tra los montes* saaledes, at hans Veninde, Fru de Girardin, maatte udbryde: Men, Théo, findes der ingen Spaniere i Spanien? — Nej, Israëls standser ved alt det Maleriske, hvori noget Menneskeligt faar Udtryk, og nyder endog Idyllen.

Det for Israëls endvidere Ejendommelige er nu det, at selv om hans Æmner en Gang imellem er blide, idylliske, næsten sødladne, bliver Behandlingsmaaden det aldrig, tvertimod streng og fast, stillfuld, med Sky for det Bløde.

Dette Grundtræk i hans Væsen træder literært meget tydeligt frem, hvor han i sin Bog giver sin Kunstbetragtning og Kunstglæde Udtryk.

I Spanien er Velazquez den Mester og Herre, han over alle andre beundrer. Han forstaar at vurdere ikke blot hans umaadelige Dygtighed, men det Storladne og Træffende hos ham, hans Ringeagt for den smaalige Nøjagtighed. Velazquez var jo ikke som saa mange Moderne en søgende Aand, ikke en Mand, der

fortvivlet arbejdede for at naa et Maal, men en sikker og overlegen Mand, malende med en lykkelig Haand snart kraftigt og haardt, snart fint og ømt, opmærksomt studerende Modellen og gengivende Naturen i dens Bredder.

Derimod er det Israëls umuligt at forsones sig med Murillo. Han vil studere ham i hans Fødeby Sevilla, fordi Murillo i Madrid altfor stærkt overstraales af Velazquez; men han stødes tilbage først af Enstonigheden i den tilsyneladende Fylde, dernæst og mest af det afrundede, behagelige i Farve som i Form. Murillo er ham som Bagværk med altfor meget Sukker. Han ledes ved denne Oversøthed og foretrækker Enfoldigheden og Alvoren hos en Morales for Murillos indsmigrende Behag.

Men paa samme Tid er Israëls Hollænder nok til ikke at finde Kunstens højeste Udviklingstrin hos Velazquez. Med Hentydning til den Mode at stille Velazquez over Rembrandt hævder han først, at Rembrandt er mer end en Maler; thi havde han aldrig taget en Pensel i sin Haand, vilde han ved sine Raderinger alene være en Kunstner af allerførste Rang. Og naar han dernæst i sine Tanker med Velazquez' Mesterværk *las Lanzas* sammenligner Rembrandts *Nattevagt*, saa synes dette ham et Underværk imod Mesterværket. Han føler, at hos Rembrandt er det digterisk Hemmelighedsfulde i den nordiske Aand forenet med Sydens Varine og Virtuositet. Velazquez' Arbejde straalers roligt og stille; thi Velazquez har arbejdet, men ikke kæmpet, har ikke kendt til Rembrandts Anstrengelser for at naa det Uendelige og Gaadefulde. Saa vidt har Israëls Ret. Gaar han videre, bliver han partisk. «Velazquez' Kunst, siger han, omfatter kun hans egen Kres; Rembrandts lever med i ethvert Menneskeliv og stræber lige fuldt efter det Historiske og Usynlige». Ordene er omhyggeligt valgte, men er lige fuldt ingeniørlunde retfærdige Ord. Velazquez har visselig ikke mindre end Rembrandt sprængt den Kres, hvori han historisk var stillet; ogsaa han er med i vort Menneskeliv, det vil sige i alle deres Liv, der er artede som han. Han har lært deres. Øjne at se, uddybet og skarpet deres Virkelighedssans, meddelt dem en Glæde over Formens Adel og Holdning, som laa Rembrandt fjern.

Ikke desmindre er Rembrandt som Aand og Geni sikkert Velazquez overlegen. Men selv om han ikke var det, vilde Israëls, der i sin Medfølelse med de Fattige og Smaa har

Berøringspunkter med Rembrandts Følelsesliv, slet ingen med den aristokratiske Velazquez, foretrække Hollands ypperste Maler for ethvert andet Lands. Det kan man ogsaa slutte deraf, at han i Grunden foretrækker Hollands Natur for Jordens skønneste Egne, og gerne sammenstiller hollandsk Kvindeskønhed med den videst berømte. Venus fra Milo, sagde han en Dag, er som Skikkelse den typiske Hollænderinde. — O Holland, Holland! tænker han i Omegnen af Sevilla, hvor herlige er dine Træer, Marker og Vandel! Her er Alt tørt, afsvedet af Solen. — Den, der i Fællig med Hollændere og Hollænderinder har skuet Syd- evropas beundringsværdigste Bjergegne, kan vidne, at for dem Intel var skønnere end et Land, fladt som en Pandekage; hvis de mødte Modsigelse, paastod de, at i ethvert Fald intet Steds i Verden var Himlen med dens Skyer dejlig som i Holland.

Israëls, der ikke har en Alma Tademas historiske Liden- skab, men elsker Livet, bliver tungsindig i det skønne, fine Al- hambra. Han er til Mode, som havde han gjort en Rejse for at opsøge en højt beundret Kvinde og fandt hende som Lig. Dog, alle Vidnesbyrd om en uddød Kultur har jo dette Fælles- træk af det Livløse, og de kan henrive endda. Israëls er under- tiden for ømtaalig til ret at kunne nyde. Han har ikke Kri- tikerens Glæde ved enhver stærkt udpræget Kulturform, ved lære- rige Kontraster, modsatte Stilarters Optræden paa et snevert Rum. Saaledes har han oppe paa Alhambras Højder kun onde Ord for Karl V's ufuldendte Palads. Han ser i det alene en Forstyr- relse af det mauriske Helhedsbilled. Hvor er det uretfærdigt! Endog Side om Side med Alhambra gør denne ædle Renæssance- kunst sin Virkning. Hvad skader det, den er Ruin. Heidelberg Slot er ogsaa kuo Ruin og næsten skønnere derved. Dejligt er Karl V's Slot heroppe, og denne Prøve paa en med den mauri- ske Stil uensartet Kunst fremhæver yderligere Arabernes ynde- fulde og saa aldeles ejendommelige Finhed.

Israëls har som Maler ikke en Kritikers Hang til oplysende Sammenligninger. Aldrig sammenligner han f. Eks. Spaniens Na- tur og Kunst med Italiens beslægtede, mangfoldigere, men alene med Hollands, som den ikke har noget Forhold til. Hver Rej- sende ser jo sit Spanien, og der gives et, som Israëls ikke har havt Øje for, paa den ene Side et stoltere og stejlere, paa den

anden et løsagtigere og grundigere opløst. I Spanien hænder det, at Manden, som slaar sin Kappe om sig med en storladet Haandbevægelse, og hvem den med sin Brømme af det Fløjels Purpurfoer klæder, saa han minder om en Oldtidens Romer, aabner sin Mund og tilbyder den Rejsende Kvinder. Zigøjnerhøvdingen i Granada, der hævder sig en Konges Værdighed overfor sine egne, gaar om i en overlæstet Maskeradedragt og sælger liggende sit Fotografi.

Maaske har Israëls ikke ret havt Øje for Modsætningen mellem Holdningens Grandezza i Spanien og den Fornedrelse, hvortil man dér er sunken.

Men han er god, som han er. I Spanien søger han det Overordentlige og finder det Fællesmenneskelige, som er hans Krongods. Han gengiver det med Fasthed under Afsky for alt Udglattet og Sødladent. Han vurderer Formens romanske Adel og Holdning mindre højt end Rembrandts nordiske Mystik og nordiske Medfølelse, som ogsaa er hans, har ikke som andre kunnet lære af Velazquez, leve med Velazquez. Men han føler og siger, hvad Velazquez er værd. Hans Synsmaade spænder ikke helt over de historiske Modsætninger i Arkitektur og Kultur paa Spaniens Grund, neppe heller helt over de menneskelige Modsætninger af Højhed og Lavhed. Dog han rammer Kærnen.

Han holder sig til det Grundmenneskelige og aabenbarer sig i Opfattelsen deraf som den sjældne og mesterlige Kunstner, han er.

DEN LILLE JOHANNES

(1908)

I Aar er den hollandske Digter *Frederik van Eeden's* Bog *Den lille Johannes* næsten paa én Gang udkommet paa Svensk (oversat af Frøken Jane Lindblad) og paa Dansk (oversat af Frøken Gerda Vedel). Det er et ret mærkeligt Træf, da Bogen udkom i Originalsproget i 1887 og alt et Aarstid derefter forelaa paa Engelsk, oversat af Edmund Gosse.

Ingen er vistnok kommen i Berøring med Familien van Eeden uden at have følt sig slaet af denne Families rige Begavelse og høje Kulturtrin. Faderen, som i 1891 var (maaske endnu er) Direktør for Kolonialmuseet i Haarlem, gjorde Indtryk af at sidde inde med den højeste Dannelse, som forekommer i Holland, og det vil sige noget. Gennem ham lærte en Fremmed tilfulde at forstaa, hvad Kolonierne betyder for Holland og hvilken Skole Opholdet paa de asiatiske Øer Sumatra eller Java er for Hollands unge Mænd. Han kunde ikke blot, som alle Hollændere af de højere Stænder, de evropæiske Hovedsprog, men læste Islandsk og kunde (som iøvrigt hele Familien) læse Dansk.

Til Digteren Frederik van Eedens rige Dannelse har da ogsaa Indtryk fra Norden bidraget for en lille Del. Hans Hustru, født van Vloten, har oversat Andersens Eventyr paa Hollandsk; han selv er vel bekendt med nyere skandinavisk Litteratur. Af Livsstilling er han Læge, af Overbevisning ivrig Socialist og Menneskeven, dette saaledes forstaaet, at han med anderledes gennemført Følgestrengbed end Tolstoj har omformet sit Liv efter sine Ideer. Han er i dette Øjeblik 43 Aar gammel.

Den lille Johannes er en Bog om et Barn, nøjere om det indre Liv i en Barnesjæl, og tydeligt nok om Frederik van Eedens eget Stennings- og Følelsesliv som lille. Her er i den første Spire givet et digterisk anlagt Menneske, aandigt og vedtægtsfjernt som faa, hemmelighedsfuldt sammenvævet med Planternes og Dyrenes Verden som endnu færre; en Kunstner af den mest uverdslige Art. Helt igennem er sat i Modsætning til hinanden Menneske-Undervisningen, Skole-Undervisningen som pedantisk og

tar, og Naturens egen Lære som rummende al Livets Rigdom. Meget gammel Naturromantik fra det 19. Aarhundredes Begyndelse er her opfrisket, men fornyet.

Den Naturverden, i hvilken Johannes indføres af sin gode Ven og lille bitte Skytsaand Sørlealf, er en Verden, fra hvilken der, omtrent som i den fra Carl Ewalds *Eventyr* bekendte, aabnes mange skemtsomme og satiriske Indblik i Menneskefordomme og gængse Taabeligheder. Der er dog den Forskel paa Ewalds og van Eedens Behandlingsmaade, at Ewalds Fantasi aldrig slipper det naturhistoriske Grundlag, men strengt moderne finder tilstrækkelig Næring i Virkeligheden; hos van Eeden ligger endnu *Skærsommernatsdrømmens* Alfeleg bagved.

Meget morsomt er hos den hollandske Digter gennemført Smaadyrenes Afsky for Menneskenes Grusomhed, Plumphet og Forfølgelseslyst. Denne Afsky er van Eedens egen. I sin Medfølelse med Lidelser har han Hjerte for alt, hvad Dyrene maa lide af Mennesker, som for alt, hvad Menneskene maa lide af Undertrykkere og Voldsmænd. Man sporer her i Eventyrverdenen det Hjertelag, der fik Frederik van Eeden til at skrive sit bekendte aabne Brev til Kejseren af Rusland — et Brev som ikke havde den Virkning at fremkalde et Svar. Men Kejseren af Rusland har jo ogsaa en stor Korrespondance.

Van Eeden kan maaske nok saa godt sætte sig ind i en St. Hans Billes Fornemmelser og en Oldenborres indre Liv som netop i den russiske Kejsers. Nærmest er han vel uden at ville det kommen en saadan Kejsers Tænkemaade i sin Skildring af den for Verdensfred mellem Myrerne begejstrede Bladlus, som samtaler med Johannes om det Felttog, der forberedes. — Hvorfor foretager De det Felttog? spurgte Johannes. Det er ikke kønt af Dem. — Vist saa, sagde Bladlushyrden, det er et meget godt og rosværdigt Togt; De maa huske paa, at det er Krigsmyrerne, som vi vil angribe; vi vil udrydde deres Slægt, og det er en god Gerning. — Er De da ikke Krigsmyre? — Naturligvis ikke! Hvad tænke De paa? Vi er Fredsmyrer.

Van Eeden skemter en Smule med, at Mennesket gaar til Myren for at blive vist.

Meget nydelig er i Bogens første Halvdel Skildringen af den Forstyrrelse, en Prædikant med sin Menighed afstedkommer ude i Naturen; hvorledes Mos og Græs, som løftede sig frit, trykkes ned, Cigarrøg svæber sig om Kaprifolierne og fordriver deres

Duft; Menneskene synger, saa Kragerne skriger og Kaninerne løber. Den blege Prædikant paa Højen raaber af alle Kræfter for at Enhver skal høre, hvor uaaadelig venligt det er, han siger. Han kalder Menneskene Brødre og Søstre, taler om den dejlige Natur og Skabningens Vidundere, om Guds klare Sol og om de kære smaa Fugle og Blomster. — «Hvad skal det betyde?» spurgte Johannes. Hvordan kan han tale om det? Kender han dig, er han en Ven af dig? — Snerlealf rystede foragtende paa det lille, bekransede Hoved. Han kender ikke mig og endnu mindre Solen, Fuglene og Blomsterne. Det er Løgn, Alt, hvad han siger.

Saa slaar Regn og Myrer og Vesper sig sammen om at fordrive disse Mennesker fra Skoven, og det lykkes omtrent som i Heibergs *Nøddeknækkerne*. Men Vreden mod dem, som vanhelliger Naturen, er alvorligere her.

Da Johannes endelig er saa vidt, at han af Snerlealf har lært Insekters og Fugles Sprog og har lært at tyde Blomsternes Blikke, erfarer han endnu af Alfens, at Menneskene i Fremtiden vil kede ham, støde hans finfølelse og pine ham ved deres Raahed — vel tydelige Udtryk for Bogens Mening. Men fra Omgang med Alfene glider han nu over til Omgang med Nisserne; den snilde Nisse Viderik, der bliver hans Følgesvend, svarer til barnlig Videbegærighed. Snerlealf, som forsvinder for Johannes, tror han at genfinde i en lille Pige ved Navn Robinetta, hvem han forelsker sig i, men som i Længden ingenlunde svarer til det Overjordiske, han ser i hende.

Kort efter indtræder Bogens Vendepunkt, vel massivt betegnet af Forfatteren med Udbruddet: «Ak, nu gik det sørgeligt med den lille Johannes. Jeg vilde ønske, at hans Historie sluttede her». Fra nu af skildres alle Johannes' Sammenstød med den virkelige Verden, af hvilke det første og pudsigste er dette: Saasnart han lader sig forstaa med, at han kender Dyrenes og Planternes Sprog, udbryder Menneskene i Kor: «Det lader til, at han har læst Andersen», hvortil En føjer: «Hvis du kender Andersen, min Dreng, skulde du se at lære noget af ham: Ærbødighed for Gud og hans Ord».

Nu ser vi Johannes i Kast med de *illustionsfordrivende* Magter i Tilværelsen, fremstillede i Skikkelser, som vel meget er kun Sindbilleder og Allegorier, saaledes den svagt mefistofeliske Vampyr. Mere vellykket er Døden som Skikkelse, der optager meget af Bogens sidste Halvdel, forsaavidt Drengen ogsaa maa gøre sig

fortrolig med den. «Jeg har jo ikke noget indtagende Ydre, siger Døden; men jeg mener det dog godt». Under disse Skæbner udvikles Johannes til Medlidenhed med Menneskene og til en stærkere Menneskekærlighed end den, som ellers vises eller læres, indtil han møder en stor Skikkelse, et Menneske med blegt Aasyn og mørke dybe Øjne, der nærmer sig ham, gaaende over Havet. Skikkelsen peger ind mod den store, mørke By, og siger: «Hvor den lidende Menneskehed hører hjemme, der gaar mine Veje». Og Johannes følger ham. —

Hvor alvorligt Frederik van Eeden har ment denne Slutning, det har ikke blot hans senere Frembringelser, men hans Livsførelse vist.